

Ćutanje ima alternativu

Međunarodna iskustva pokazuju: ukoliko je vlada zaista ozbiljna povodom otkrivanja i spriječavanja prevara, rasipništva i zloupotrebe, moraju se donijeti djelotvorni zakoni protiv kažnjavanja - koji podstiču, nagrađuju i štite zviždače

Oni su zaposleni u državnim i privatnim preduzećima ili službenici i zvaničnici državnih institucija. Od *tihe većine* razlikuje ih spremnost da nadređenima, policiji, pravosuđu ili medijima prijave *nedolično ponašanje* u svom poslovnom okruženju - prevaru, pljačku, korupciju, kršenje zdravstvenih ili bezbjednosnih pravila. Zovu ih *duvači u pištaljku*, *zviždači* ili koriste izraz iz engleskog jezika *whistleblowers*.

Ima ih svuda. I kao da ih je bilo uvijek. Prvi zakoni o zaštiti prava zviždača stari su skoro 150 godina. Amerikanci su još 1863. godine, za vrijeme mandata **Abrahama Linkolna**, donijeli propis o zaštiti *whistleblowers* -a, navodi *Centar za razvoj nevladinog sektora* (CRNVO), u dokumentu *Zaštita zviždača u pravnom sistemu Crne Gore*,

PRIJAVILA TUĐMANA
– DOBILA OTKAZ:
Ankica Lepej

iz januara ove godine. Neke zemlje, među kojima je i Crna Gora, tek se spremaju da ozakone propise koji bi domaće *zviždače* štitili od maltretiranja i otkaza.

HEROJI I IZDAJNICI: **Denijel Elsbjerg** je, navode mediji i udžbenici, objavljivanjem tzv. *Pentagonskih papira* doprinio kraju Vijetnamskog rata. Negdje u isto vrijeme (1973. godine) **Stanley Adams**, bivši direktor *Hoffmann-LaRochea*, podnio je prijavu tadašnjoj Evropskoj ekonomskoj zajednici (današnja EU) zbog namještanja cijena u svojoj kompaniji.

Christoph Meili je bio noćni čuvar u *Swiss bank*. Svijet je za njega čuo kada je Meili otkrio da njegovi poslodavci uništavaju dokaze o ušteđevini žrtava

Holokausta koje je banka morala vratiti njihovim porodicama. I **Cynthia Cooper** službenica kompanije *WorldCom* izašla je iz anonimnosti nakon što je otkrila veliku prevaru u računovodstvu preduzeća. Afera je okončana gubitkom od devet milijardi dolara i zatvaranjem pet direktora među kojima je bio i predsjednik uprave *WorldCom*-a.

Ovo su neki od najpoznatijih zviždača našeg doba. Javnost ih, uglavnom, smatra herojima. U njihovom poslovnom okruženju, međutim, nije rijetko da ih proglase i tretiraju kao vječite nezadovoljnike, buntovnike bez razloga i, konačno, izdajnike. Pokazalo se da njihov položaj, nakon što su objelodanili *nedolično ponašanje*, u velikoj mjeri zavisi od postojeće zakonske regulative

ali i spremnosti zajednice da im pruži podršku u sukobu sa moćnicima.

Elsberg je, nakon što je objelodanio tajna dokumenta vojske SAD o nemoćnom raspletu rata u Vijetnamu, postao poznat kao „američki heroj”. Adams je, naprotiv, završio u zatvoru. Činovnici EEZ su, greškom – objasnili su, Adamsovu prijavu o velikoj poslovnoj prevari prosljedili - njegovim šefovima. A ovi su svoj finansijski i politički uticaj iskoristili kako bi ga strpali u zatvor zbog industrijske špijunaže. Nakon šest mjeseci provedenih iza rešetaka, Stanley Adams je narednih deset godina na sudu vodio bitku kako bi se odbranio od lažnih optužbi.

Sintija Cooper je (skupa sa zviždačicama iz FBI-ja i Enrona **Coleen Rowley** i **Sherron Watkins**) proglašena za ličnost godine prestižnog magazina *Time*, koji im je tako iskazao priznanje „za nesebični i hrabri čin kojim su javnost i pravne institucije upozorile na nepravilnosti u svojoj poslovnoj okolini”. Švajcarac Meili je, međutim, morao zatražiti politički azil, pošto su vlasti njegove zemlje odlučile da ga uhapsu i sude mu zbog navodne izdaje bankarske tajne.

BALKANSKA URAVNILOVKA: Na Balkanu su, pokazalo se, vlasti bile mnogo dosljednije, a javnost tiša. Zato su se i zviždači od Zagreba do Podgorice, bez izuzetaka, proveli kao „bosi po trnju”.

Prva zviždačica koja je u Hrvatskoj dobila veliku medijsku pažnju bila je **Ankica Lepej**, službenica *Zagrebačke banke*. Ona je 1998. godine otkrila kako je **Ankica Tudman** u banci oročila 239 hiljada njemačkih maraka, a da njen suprug **Franjo**, tadašnji hrvatski predsjednik, taj novac nije prijavio u svom imovinskom kartonu. Istovremeno, u Podgorici je **Nebo-**

UKAZAO NA PREVARU – DOBIO OTKAZ: Nebojša Medojević

ČUVENI ZVIŽDAČI

Mark Felt, agent FBI-ja, tek je 2005. godine, neposredno prije svoje smrti, otkrio da je on bio tajni izvor *Duboko grlo* koji je medijima dostavio ključne dokaze u aferi *Watergate*.

Jedan od najpoznatijih svjetskih zviždača je **Jeffrey Wigand** koji je u *Big Tobacco skandalu* 1995. u jednom intervjuu do detalja opisao kako cigarete stvaraju zavisnost i sadrže kancerogene sastojke.

Za duvansku industriju vezan je i slučaj **Pascala Diethelma** koji je otkrio veze tada uglednog naučnika **Ragnara Rylandera** i kompanije *Phillip Morris*. Raglander je trideset godina, po nalogu tog proizvođača duvanskih proizvoda, lažno prikazivao i umanjivao podatke o štetnosti pušenja. Sud u Ženevi potvrdio je ove optužbe i otada je naučnicima zabranjeno da od duvanske industrije traže sponzorstva za svoja istraživanja.

David Franklin, bivši službenik *Parke-Davisa* (područnice *Pfizera*), otkrio je da se lijek protiv epilepsije protivzakonito reklamirao i kao lijek protiv bolova, glavobolje, bipolarnih bolesti i slično. Zbog toga je *Pfizer* platio kaznu od 430 miliona dolara. **Paul van Buitenen** je 1999. godine otkrio nepravilnosti u finansijama Evropske komisije ukazujući na „jake indicije” da su revizori tokom kontrole poslovanja Komisije bili ometani u radu, te da su službenici od nadređenih dobijali uputstva da vrše opstrukciju revizorske kontrole.

Katherine Gun, bivša službenica britanske vlade, otkrila je medijima povjerljive informacije o ilegalnim aktivnostima britanskih i američkih tajnih službi koje su dovele do napada na Irak.

Joe Darby, pripadnik američke vojne policije u Iraku, prvi je upozorio nadležne na zlostavljanje zatvorenika u zatvoru Abu Ghraib.

TAJNA SKRIVANA DECENIJAMA: Mark Felt, „duboko grlo”

jša Medojević, tada službenik *Agencije za prestrukturiranje preduzeća i strana ulaganja*, *Monitoru* dostavio ugovor o

privatizaciji nikšičke *Privare Trebjesa*. Iz njega je bilo očigledno da su državni zvaničnici uključeni u sklapanje posla sa belgijskim *Interbrew-om* prevarili javnost i Skupštinu akcionara *Trebjese* falsifikujući navodne izvode iz kupoprodajnog ugovora.

Oboje su, ubrzo, dobili otkaz u svojim firmama. A političari su, bez ikakvih posljedica, nastavili po starom.

„Sve je krenulo naopako i uzet sam na zub onog trenutka

kada sam izjavio da sam po nalogu visokog funkcionera DPS-a **Mevludina Nuhodžića** agitovao kod 34 sugrađanina da glasaju DPS, umjesto Bošnjačke stranke”, prisjeća se bivši pripadnik crnogorske policije **Suad Muratbašić**, „Rekao sam i to da me je jedan komandir držao u *robovskom položaju* obećavajući mi kurs za policajca, pri tom me iskorišćavajući i fizički i materijalno”. Disciplinska komisija Uprave policije prvo je Muratbašića kaznila suspenzijom i oduzimanjem 30 odsto plate zbog „kršenja policijskog kodeksa”. Nakon 25 dana suspenzije Muratbašić je vraćen na posao – samo da bi razdužio opremu pošto je dobio otkaz, uz obrazloženje da mu je istekao ugovor o radu sa Upravom policije.

Slučaj Zagrepčanke **Vesne Belanović** još je ekstremniji. Ona je kao ekonomista radila u hrvatskoj *Industriji nafte* (INA), na poslu kontrole i praćenja materijalnih troškova. Sve

do 2001. godine, kada je javnost i nadležne obavijestila o koruptivnim radnjama teškim oko 100 miliona dolara: „Primijetila sam da nema tri broda, da je nestalo 40 cisterni, da se sabotira vlastiti vozni park, da se favoriziraju ugovorni prijevoznici. Kad sam ukazala na korupciju, bila sam eliminirana, izgubila sam posao, 47 puta sam bila na sudu.“ Belanović je uskoro istjerana iz INA, a potencijalni poslodavci su iz vrha vlasti obaviješteni da, ukoliko je zaposle, mogu očekivati rigorozne kontrole svih državnih inspekcija. I dalje je bez posla.

Svojevrsnu golgotu preživjeli su ili i dalje preživljavaju i crnogorski „zviždači”: policijski inspektor iz Herceg Novog **Slobodan Pejović**, veterinarski inspektor **Mirjana Drašković**, predsjednik sindikata *Željezare* u Nikšiću **Janko Vučinić**.

Može li se pro-

PREKRŠIO (PARTIJSKI) KODEKS: *Suad Muratbašić, bivši policajac*

mijeniti odnos prema ljudima koji su spremni da ukažu na nezakonitosti iz svog poslovnog okruženja?

PREPORUKE I PRVI KORACI: Države članice Savjeta Evrope (SE) trebalo bi da usvoje zakone kojima će garantovati potpunu zaštitu „zviždačima”, piše u Rezoluciji o zviždačima koju je, krajem aprila ove godine, jednoglasno usvojila Parlamentarna skupština SE. Zakon o zviždačima treba da se odnosi i na državni i na privatni

sektor, uključujući i članove oružanih snaga i specijalnih službi, piše u Rezoluciji u kojoj se konstatuje kako posebna pažnja treba da se posveti zaštiti novinarskih izvora.

„Zakonima treba zaštititi sva lica, iz javnog i privatnog sektora, koja dobrovoljno prijavljuju slučajeve korupcije ili nesavjesnog rada, vjerujući u tačnost informacija, čak i ako bi se kasnije ispostavilo da nijesu bili u pravu”, poručio je parlamentarcima u Strazburu izjavitelj Odbora za pravne poslove i ljudska prava **Piter Omtcigt** naglasivši da „prijavljivanje korupcije i nesavjesnog rada zahtijeva hrabrost i odlučnost”.

Nešto ranije, u septembru prošle godine, u Podgorici je boravio **Stephen Kohn**, predsjednik i izvršni direktor američkog Nacionalnog centra zviždača. Tokom svoje prezentacije *Zaštita zviždača i javni interes* Kohn je istakao da „ukoliko je vlada zaista ozbiljna povodom otkrivanja i spriječavanja prevara, rasipništva i zloupotrebe, i ako je obezbjeđena javna sigurnost, moraju se donijeti djelotvorni zakoni protiv kažnjavanja, koji podstiču, nagrađuju i štite zviždače”.

Svoj stav gost iz Amerike je obrazložio i podacima do kojih

su došli istraživači Pricewaterhouse Coopers (PWC) 2007. godine, u anketi sprovedenoj među rukovodiocima više od 5.400 kompanija iz 40 zemalja. PWC je na osnovu ankete objavio saznanje da je jedna trećina nezakonitih i štetnih radnji u ovim kompanijama otkrivena putem interne kontrole i revizije, dok su *whistleblower-i* doprinijeli da se otkrije čak 43 odsto potvrđenih nepravilnosti.

Slični nalazi su dobijeni i na osnovu

Zakon o zviždačima treba da se odnosi i na državni i na privatni sektor, uključujući i članove oružanih snaga i specijalnih službi, piše u Rezoluciji Savjeta Evrope u kojoj se konstatuje kako posebna pažnja treba da se posveti zaštiti novinarskih izvora

istraživanja 959 slučajeva prevare, koje je sproveo američko *Udruženje ovlašćenih istraživača prevara*. Prema tom istraživanju zviždači su zaslužni za otkrivanje skoro polovine (46 odsto) ukupnih prevara. Konačno, Kohn je

upozorio da „Vladini statistički podaci (misli se na Vladu SAD) pokazuju da su *zviždači* jedan od najvažnijih izvora informacija koji vodi ka povraćaju novca od prevara na štetu države.”

Izgledalo je kao da su vlasti u Podgorici shvatile poruku. Iz kabineta potpredsjednika Vlade **Svetozara Marovića** početkom godine je najavljen početak rada na zakonu o zaštiti zviždača. Potom je, prije desetak dana, saopšteno kako je „međuresorska radna grupa” završila rad. Međutim, novog zakona neće biti. Rukovodilac radne grupe **Milan Vučinić**, inače savjetnik u Marovićevom kabinetu, saopštio je kako će zaštita zaposlenih u državnom sektoru, koji budu prijavljivali korupciju, biti obezbjeđena kroz izmjene postojećeg Zakona o državnim službenicima, dok bi se zaštita „zviždača” iz privatnih kompanija regulisala mogućim izmjenama Zakona o radu i kolektivnim ugovorima.

Istovremeno, Vučinić je saopštio da su u Vladi odustali od opcije da zaposleni u državnoj službi koji prijave pljačku ili korupciju budu i finansijski nagrađeni, obrazlažući da takva nagrada „ne bi imala opravdanje”, pošto bi nagrađivala ponašanje na koje su službenici inače obavezni. Ali, *radna grupa* je nadležnom ministarstvu preporučila da bi trebalo Sindikatu i poslodavcu „ostaviti mogućnost da kao vid motivacije za prijavljivanje korupcije koriste mogućnost novčanog nagrađivanja zaposlenih”.

Ostaje da se vidi – može li najavljena politika dvostrukih aršina dati rezultata. Ili će crnogorski *zviždači* i dalje ostati crne ovce u stadu oguglalom na zloupotrebe i korupciju.

Zoran RADULOVIĆ